

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ОПЕРАЦІЙ ЙМОВІРНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ У ДІТЕЙ П'ЯТОГО РОКУ ЖИТТЯ

У статті автор розглядає проблему діагностики сформованості у дітей дошкільного віку навичок ймовірного прогнозування в процесі мовленнєвої діяльності. Проаналізовано пізнавальну сутність процесу антиципації, практичну ефективність використання його операцій в роботі з дітьми п'ятого року життя. Розкрито основні напрямки та специфіку проведення діагностики педагогами.

Ключові слова: антиципація, діагностика, ймовірне прогнозування, мовлення, дошкільники, пізнавальна діяльність.

И.Н.Брушневская

ДИАГНОСТИКА СФОРМИРОВАННОСТИ ОПЕРАЦИЙ ВЕРОЯТНОСТНОГО ПРОГНОЗИРОВАНИЯ У ДЕТЕЙ ПЯТОГО ГОДА ЖИЗНИ

В статье автор рассматривает проблему диагностики сформированности у детей дошкольного возраста навыков вероятностного прогнозирования в процессе речевой деятельности. Проанализирована познавательная сущность процесса антиципации, практическая эффективность использования его операций в работе с детьми пятого года жизни. Раскрыты основные направления и специфика проведения диагностики педагогами.

Ключевые слова: антиципация, диагностика, вероятностное прогнозирование, речь, дошкольники, познавательная деятельность.

Brushnevskia I.M

DIAGNOSTICS OF FORMATION THE OPERATIONS OF PROBABLE PROGNOSTICATION OF THE FIVE-YEAR CHILDREN

The article considers the problem of diagnostics the formation of probable prognostication skills of preschool children in the process of speaking. It is analyzed the cognitive nature of the process of anticipation, the practical efficiency of using its

operations in the work with children and disclosed the basic directions and specificity of this diagnostics.

Keywords: anticipation, diagnostics, probable prognostication, speaking, preschool children, cognitive activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Увага науковців і практиків до дітей - п'ятирічок є обґрунтованою з огляду співвідношення результативності вимог та досягнень завтрашнього першокласника. Базовим показником інтелектуального розвитку даної групи дітей є їхнє мовлення. Вміння невимушено, диференційовано і правильно спілкуватися в різних життєвих обставинах, користуватися доступним віковим багатством рідної мови, етикетними зворотами, інтегровано використовувати попередній досвід мовленнєвого спілкування, швидко переключатися при зміні теми комунікації – ось основні показники становлення дошкільника як мовленнєвої особистості. Однак науковці наголошують, що основна проблема сучасного дошкільця – зниження рівня мовленнєвого розвитку дітей (85 % дітей п'яти років володіють мовленням на рівні 3-річних) [2,6].

Тому формування мовленнєвої та комунікативної компетентності – одне із сучасних пріоритетних завдань всебічного гармонійного розвитку дитини дошкільного віку. Однією зі складових комунікативного компоненту мовленнєвої діяльності є ймовірне прогнозування. Дослідження рівня мовленнєвого розвитку дошкільників засвідчує епізодичність і спонтанність формування та використання операцій ймовірного прогнозування педагогами. Саме тому набуває актуальності питання діагностики сформованості антиципаційних умінь та навичок у дошкільників п'ятого року життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Ідеї застосування антиципації в різних сферах життя людини висвітлювалися в концепціях Д.Міллера, Ю.Галантера, Ж.Піаже, К.Прібрама, Дж.Келлі та інших зарубіжних авторів. Багатьом аспектам антиципації присвячені праці російських та українських дослідників (П.Анохін,

М.Бернштейн, А.Брушлінський, Б.Ломов, Л.Регуш, Є.Соколов, Є.Сурков, Б.Теплов, І.Фейгеберг). Визначено, що процеси передбачення та прогнозування, що лежать в основі антиципації, є основоположними у розвитку психіки дитини [4,61]. Тобто, рівень розвитку ймовірного прогнозування свідчить про рівень розвитку психіки в цілому.

Аналіз науково-методичної літератури та дисертаційних досліджень засвідчив, що питанню діагностики та формування комунікативного компоненту мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами приділені лише поодинокі наукові дослідження (Л.Є.Андрусишина, Ю.В.Рібцун, В.В.Тищенко, О.В.Романенко та ін.).

Отже, рівень теоретичного дослідження даного питання та практичного впровадження напрацювань недостатньо високий, що і зумовило вибір теми статті.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розкритті основних напрямів та специфіки проведення діагностики сформованості у дітей дошкільного віку навичок ймовірного прогнозування в процесі мовленнєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття ймовірного прогнозування (випереджувального синтезу, антиципації) розглядається науковцями та практиками в багатьох площинах (філософії, психології, біології, педагогіці, мовознавстві та ін.). Антиципація - це уявлення про предмет або явище як результат дії в свідомості людини ще до того, як ці дії будуть реально сприйняті, або здійснені [6,8]. Відомо, що це один із засобів інтенсифікації процесів породження і розуміння мовленнєвих висловлювань, що забезпечує передбачення окремих елементів мовленнєвого ланцюга на основі його попередніх елементів, а також досвіду індивіда (Г. А. Амінів, Т. В. Ахутіна, В. В. Тищенко, О. С. Фейнберг та ін.) [3,73].

Здатність дитини до передбачення явищ, подій, реакцій, елементів мовлення не є вродженою, не з'являється в чистому виді в певний період розвитку, а проходить складний шлях становлення, індивідуальний для кожного. Період дошкільного дитинства є сензитивним для розвитку основних складових ймовірного прогнозування[1,]. Передумовою для виникнення антиципуючих реакцій є досвід спілкування дитини з дорослими.

Практична значимість антиципації полягає в тому, що з її допомогою здійснюється таке відображення дійсності, в результаті якого в мозку дитини не тільки фіксуються і набувають мовного оформлення всі чинники, що діють безпосередньо на неї, а й прослідковується їх динаміка, етапи розвитку, ймовірність розгортання в майбутньому [5,140].

У дошкільному віці відбувається становлення здатності до прогнозування на мовленнєво-мислительному рівні (П.П. Блонський, А.В. Запорожець, Ф.А. Мошер, М.М. Поддяков, Д.Ф. Хорнсбі та ін.). Антиципація розвивається як елемент у структурі пізнавальної діяльності, завдяки чому дитина вчиться встановлювати закономірності та виражати їх у мовленнєвій формі. Розвиток цієї здатності сприяє формуванню у дитини емоційної регуляції поведінки, підвищенню пізнавальної мотивації, що ґрунтується на мотиві очікуваного задоволення від процесу та результату пізнання, усвідомленню себе як соціальної істоти.

Сама по собі антиципаційна здатність психіки дитини має когнітивну природу. Прогнозування вищих рівнів (мовленнєво-мислительного й комунікативного, за Б.Ф. Ломовим) виступає як інтелектуальна здібність. Тому, досліджуючи стан психічного розвитку дитини, варто з'ясувати якісні характеристики вже сформованих пізнавальних процесів. Традиційні тести на дослідження інтелекту виявляють, як правило, той обсяг умінь і навичок, яким оволоділа дитина внаслідок попереднього навчання, тобто відображають рівень її загальної обізнаності. Дослідження ж ймовірного прогнозування передбачає

вивчення механізмів, що забезпечують швидкість, точність сприйняття та обробки інформації. Адже будь-яка пізнавальна діяльність включає передбачення того, що має відбутися, та налаштування суб'єкта на майбутні події. Процеси ймовірного прогнозування передбачають готовність до сприйняття, так звану переднастройку (за термінологією М.О. Бернштейна) [4,97].

Механізм ймовірного прогнозування в мовленнєвій діяльності – це передбачення майбутнього граматично, лексично та синтаксично правильно оформленого висловлювання, що ґрунтується на ймовірнісній структурі раніше набутого досвіду.

Розвиток прогнозування пов'язаний не лише з мовною підготовкою дошкільників, а й з їхнім життєвим досвідом, здатністю переносити навички й уміння, сформовані в рідній мові, на різноманітні комунікативні ситуації

Ймовірне прогнозування, а отже і його діагностика, має здійснюватися на різних рівнях мовленнєвої діяльності:

- фонологічному
- морфологічному
- синтаксичному
- при формуванні навичок читання та письма

Стан сформованості дії ймовірного прогнозування на фонологічному рівні може бути показником практичного засвоєння дошкільниками мовлення і здійснюється на основі їхнього мовленнєвого досвіду. Цей рівень включає в себе:

- сприймання і розуміння зверненого мовлення
- відтворення його через артикуляційні рухи
- відтворення послідовного ланцюжка звуків при формуванні слова

- збереження послідовності складів у структурі слова
- граматичне оформлення слова.

Основою формування операції ймовірного прогнозування на фонологічному рівні є достатній рівень сформованості уваги на звуко-складовій структурі слова.

На фонологічному рівні успішність прогнозування визначається знанням ймовірнісної звукової послідовності і зводиться до вибору оптимального рішення про звук. На даному рівні потрібно виділяти такі ознаки, як довгота і короткість, глухість і дзвінкість, за якими можна впізнати фонему.

У процесі сприймання мовлення механізм антиципації або ймовірного прогнозування дає можливість за початком слова, словосполучення, речення, цілого висловлювання передбачити його закінчення чи на основі мовного досвіду спрогнозувати зміст. Антиципація та ідентифікація можуть здійснюватись лише на основі механізму довготривалої пам'яті, завдяки якій відбувається зіставлення мовленнєвих сигналів, що надходять, з тими зразками, які зберігаються у нашій свідомості. В залежності від того, чи існують у нашій довготривалій пам'яті ті чи інші приклади мовлення, мовна інформація сприймається як знайома чи незнайома.

Вміння спрогнозувати подальший елемент в слові, як і будь-які інші вміння, вимагають спеціального формування та розвитку. У методичній літературі існує ряд вправ, що допомагають розвинути вміння ймовірного прогнозування на рівні фонеми. Розглянемо деякі з них.

1) Педагог вимовляє початок слова, діти його закінчують, наприклад, *те...*(теля, телефон, телевізор, Тетяна, телескоп і т.д.);

2) Педагог вимовляє кінець слова, діти відновлюють його початок, наприклад, *...да* (вода, мода, Люда, молода, біда, погода і т.д.);

3) Педагог просить дітей прослухати пари слів і диференціювати їх звукові форми, наприклад, *ліс-лис, бік-бик, шив-жив, лоток-роток, ніс-низ і т.д.*;

4) Дорослий пропонує графічну схему слова, яку треба доповнити будь-якою кількістю букв, наприклад, *п....р (помідор, повар, пар, пропелер і т.д.)*. Інший варіант - доповнити схему певною кількістю букв, наприклад, *н...а (наша, ніша, німа, нога)*. В даному випадку фонологічне прогнозування поєднується із змістовим.

Стан сформованості ймовірного прогнозування на морфологічному рівні дає змогу систематизувати особливості порушень мовлення у дітей. Дітям пропонуються диференційовані завдання доповнити слова суфіксами, префіксами, утворити спільнокореневі слова. Наприклад, *За селом виднівся маленький ліс... (лісок), у якому дядько Назар працював ліс... (лісником)*.

Дітям для граматичного прогнозування можуть пропонуватися цілі тексти. Наприклад, *Весна подарува... нам багато чудов... квітів. Бджол... літають над пахуч... кульбабами, п'янкими конвалі..., барвист... медунками*.

Ймовірне прогнозування на синтаксичному рівні пов'язано з тим, що кожна одиниця мовної системи (слова і словосполучення) має специфічні ймовірнісні зв'язки або семантичну сполучуваність. Таким чином, розуміння слів залежить від уміння співвідносити значення слів. Відомо, що в синтагматичному ланцюжку лексичні одиниці можуть поєднуватися зі строго визначеними компонентами, і маючи певний мовний досвід, неважко здогадатися, яким словом завершиться та чи інша фраза. Володіння навичками сполучуваності слів сприяє успішності лінгвістичного прогнозування. Засвоївши правила сполучуваності лексичних одиниць, дошкільники з більшим чи меншим ступенем вірогідності можуть прогнозувати зміст інформації, що надходить, оскільки сполучуваність слів у мові обмежена.

Сполучуваність слів визначається граматичними характеристиками слів і загальним контекстом. Уміння прогнозувати на рівні слова і словосполучення можна розвинути за допомогою наступних вправ.

1) Педагог називає слово і діти намагаються підібрати до нього слова, що підходять за змістом. Наприклад, слово *сукня* може поєднуватися з прикметниками *гарна, блакитна, молодіжна, нова, брудна* і т.д.; слово *ранок* поєднується з прикметниками *ранній, холодний, дощовий* і т.д.

2) Педагог називає слово, а дошкільники намагаються підібрати до нього слова, з якими воно асоціюється. Даний тип вправ є елементом ейдетики. Наприклад, до слова *кульбаба* діти добирають слова *сонечко, курчатко, парашут, вата, бджола* і т.д. Надалі, якщо у тексті зустрічається одне із слів-асоціацій, то в уяві автоматично виринає ключове слово *кульбаба*, що дає можливість спрогнозувати подальший зміст повідомлення.

Під час дослідження стану ймовірного прогнозування на синтаксичному рівні зміст завдань складається з доповнення речення однорідними членами, різними граматичними конструкціями. Для тренування механізму ймовірного прогнозування (антиципації) рекомендовані наступні вправи: виділення у словосполученні головного та залежного членів; заповнення пропущеного компонента фрази; завершення її; прогнозування змісту повідомлення за його назвою; продовження речення або цілого тексту.

Основою даного виду ймовірного прогнозування є вміння зберігати в пам'яті сліди від серії слів, фраз, зворотів та вміння співвідносити їх за змістом.

1) Дорослий починає речення, а діти прогнозують його змістове закінчення. Наприклад, *Діти не підуть гуляти, ... (тому що на вулиці дощ). ... (на вулиці стало прохолодно), тому я одягнуся тепліше.*

2) Педагог починає фразеологічний зворот, а діти закінчують його. Наприклад, *Бджола мала, ...(а їй та працює); Ластівка день починає, а ... (соловей закінчує).*

Для здійснення операцій ймовірного прогнозування на рівні тексту дошкільникам необхідні цілеспрямованість уваги, інтерес до теми повідомлення, визначена швидкість розумової переробки інформації. На даному етапі можливі такі типи вправ:

1) Педагог починає розповідь, діти закінчують її.

2) Дорослий пропонує розповідь частинами, після кожної частини дошкільники передбачають розвиток наступних подій.

Звичайно, в дошкільному віці складно говорити про ймовірне прогнозування в читанні, оскільки такої навички у дошкільника часто немає, але на цьому етапі дошкільного дитинства виникають важливі передумови до формування прогнозування вже в процесі читання. Важливим є цей аспект ще й тому, що на сучасному етапі навчання ранньому читанню дошкільників є актуальним і часто виправданим.

Психофізіологічними механізмами читання є зорове сприйняття, внутрішнє промовляння, сегментування тексту, оперативна пам'ять, антиципація, довготривала пам'ять, осмислення. В реальній комунікації механізми читання функціонують майже синхронно. Дія механізму антиципації (чи ймовірного прогнозування) полягає у тому, що дитина ніби забігає наперед, будує гіпотези про те, що буде далі, прогнозує події у тексті. Таке прогнозування може відбуватися на різних рівнях мови і зумовлюється як мовними, так і смисловими факторами. До мовних факторів належать правила орфографії, граматики, сполучуваність лексичних одиниць, структура речення; до смислових – ситуативна інформація і контекст.

Діти з нормальним мовленнєвим розвитком спеціального навчання прогнозуванню при читанні не потребують, оскільки цей процес у них відбувається природно, на основі інтуїції. При цьому опорою для дитини є її "мовне чуття", набутий мовний досвід. Якщо слово знайоме, якщо воно є в його активному мовному досвіді, то воно швидше упізнається в процесі читання. Прогнозування слів визначається тим, наскільки часто вони зустрічаються в мовному досвіді читця, наявністю при слові означення або інших залежних слів, позицією слова в реченні, накопиченням інформації на основі прочитаних слів. Усі ці чинники обумовлюють швидкість мовної здогадки при читанні.

Ретельно проаналізувавши якісні результати сформованості функції ймовірного прогнозування у роботі з дітьми 5-го року життя, було виявлено, що вони сформовані та розвинуті недостатньо. Одна з причин незначної динаміки в їх становленні - вкрай складний механізм прогнозування. Для правильного виконання описаних вище завдань дитина повинна зрозуміти сенс попередньої частини слова або пропозиції, пропуску, проаналізувати граматичні вимоги до пропущеної частини; витягнути з довготривалої пам'яті мовні елементи, смислова сполучуваність яких з цим контекстом найбільш вірогідна; граматично упорядкувати ці елементи і включити в граматичну схему. Ці операції передбачають:

- наявність певного словникового запасу;
- сформованість лексичних умінь, пов'язаних з поєднанням мовних елементів;
- сформованість уміння розуміти простий текст;
- володіння основними граматичними структурами мови для побудови висловлювання.

Основні порушення в цій ланці виявляються у неточності та недосконалоості відповідей дошкільників. Діти на достатньому рівні спрогнозують зміст знайомих слів, речень та висловлювань. Використання

малознайомих та рідковживаних слів викликає значні труднощі у виконанні завдань внаслідок відсутності мовного чуття та досвіду. Дошкільникам складно передбачити зміст незнайомої розповіді, якщо це не пов'язано із реальними фактами їхнього життя або якщо вони цього завдання раніше не виконували. Це пов'язано із порушенням розвитку процесів мислення, уваги, уяви, пам'яті, які, в свою чергу, зумовлюють порушення механізмів засвоєння та проектування мовлення.

Висновки. Таким чином, діагностика сформованості дій ймовірного прогнозування у мовленні засвідчила, що вони є частково розвиненими у дітей 5-го року життя, але враховуючи різні показники сформованості цього процесу в дітей, які навчаються в різних педагогічних умовах, і для кращого розуміння визначених результатів, мовленнєва діяльність дошкільників зазначеної категорії потребує детальнішого обстеження та обґрунтування.

Перспектива подальших наукових досліджень передбачає розробку та систематизацію діагностичних матеріалів, навчальних програм з використанням антиципаційних структур.

Література

1. Батраченко І. Зазирнути в майбутнє або антиципація в дошкільному віці / І.Батраченко // Дошкільне виховання. - 2010. - №5.
2. Богуш А.М. Мовленнєвий портрет п'ятирічної дитини / А.М.Богуш //Дошкільне виховання. - 2013. - №7. - с.6.
3. Рібцун Ю. В. Методичні рекомендації щодо формування фонетико-фонематичної складової експресивного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Український логопедичний вісник : зб. наук. пр. – Вип. 1. – 2010. – С. 72–81.

4. Леонтьев А. А. Психолінгвістический анализ семантики и грамматики: На материале онтогенеза речи / Отв. ред. А. А. Леонтьев. – М.: "Наука", 1990. – 165 с.
5. Романенко О. В. Роль антиципації у структурі психічного розвитку / О. В. Романенко // Юридична психологія та педагогіка. – К.: КНУВС, 2008. – № 2. – С. 136–145.
6. Спеціальна педагогіка [понятійно-термінолог. словник] / за ред. акад. В. І. Бондаря. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 436 с.

Брушневська Ірина Миколаївна

Волинська обл., м. Луцьк, вул. Декабристів, 25/9.

Тел. 0508762003

E-mail brush-ira@yandex.ru

**на публікацію статті у випуску фахового видання «Молодь і ринок»
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка**

Відомості про автора:

Брушневська Ірина Миколаївна – старший викладач кафедри педагогіки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Адреса: Волинська обл., м. Луцьк, вул. Декабристів, 25/9.

Тел. 0508762003

E-mail brush-ira@yandex.ru